

Effectieve taalstimulering? Naar een succesvolle implementatie van taalbeleid en taalscreening

Marieke Vanbuel, Goedeke Vandommele en Kris Van den Branden

Taalvaardigheid in de onderwijstaal is voor alle leerlingen in het Vlaamse leerplichtonderwijs een cruciale voorwaarde voor schoolsucces. Niet alleen moeten ze aan het einde van hun schoolloopbaan een voldoende hoge taalvaardigheid en geletterdheid in het Nederlands bereiken als onderdeel van het curriculum, Nederlands is ook in andere vakken de toegangspoort tot nieuwe kennis, vaardigheden en attitudes. Het is in dat opzicht verontrustend dat er nog steeds een sociale kloof gaapt tussen de prestaties van sterke en zwakke presteerders in (inter)nationale peilingen. Taal is daarom een van de speerpunten van het huidige onderwijsbeleid van de Vlaamse regering.

Taalbeleid en taalscreening als centrale pijlers van het Vlaamse onderwijsbeleid

Sinds 2007 stimuleert de Vlaamse overheid scholen om actief en structureel taalbeleid te voeren. In 2014 kwam er de verplichte taalscreening bij, waarvoor scholen de taalvaardigheid van iedere leerling bij de instroom moeten bepalen. Die maatregelen moeten ervoor zorgen dat het taalvaardigheidsniveau van Vlaamse leerlingen voldoende hoog blijft én dat de onderwijskloof tussen sterke en zwakke leerlingen wordt gedicht. Op welke manier scholen taalbeleid en taalscreening in hun werking implementeren, mogen ze zelf kiezen. Daardoor wordt de vrijheid van onderwijs gewaarborgd, maar dat leidt uiteraard ook tot heel wat variatie. In een uitgebreide literatuurstudie zijn we daarom nagegaan welk onderzoek er beschikbaar is naar wat werkt in taalvaardigheidsonderwijs en op welke manier taalbeleid en taalscreening op een succesvolle manier kunnen worden geïmplementeerd.

Taalstimulering en taalbeleidsimplementatie in Vlaamse scholen: hoe ver staan we?

Uit het taalbeleidsonderzoek van de Vlaamse onderwijsinspectie (2010-2014) blijkt dat ongeveer 60% van de scholen een taalbeleid heeft uitgewerkt. In haar onderzoek ging de onderwijsinspectie zowel de organisatorische als de inhoudelijke invoering van taalbeleid in scholen na. Er werd gekeken naar doelgerichtheid, ondersteuning, doeltreffendheid en ontwikkeling van taalbeleid en dat voor zowel Nederlands als vak-/leergebied, Nederlands als instructietaal en Nederlands als communicatiemiddel.

De meeste scholen blijken doorheen de jaren een visie met concrete doelstellingen te hebben uitgewerkt, al wordt er vaak nog sterk gefocust op de ondersteuning en remediëring van taalzwakke leerlingen. Bovendien staan scholen in centrumsteden – met doorgaans meer leerlingen met een andere thuistaal – verder dan scholen in niet-centrumsteden. Er blijkt ook relatief veel overleg en uitwisseling van materialen tussen leerkrachten te zijn, al blijven die activiteiten toch sterk leerkrachtafhankelijk. Evaluatie van het

schooltaalbeleid gebeurt in slechts een beperkt aantal scholen. De doeltreffendheid van hun taalbeleid wordt door scholen dus amper nagegaan. Er wordt wel vaker ingezet op deelname aan nascholingen rond taalbeleid en taalstimulering, al nemen vooral directeurs en geïnteresseerde individuele leerkrachten deel.

Didactische afspraken worden eerder weinig gemaakt. Wat er in de klas daadwerkelijk gebeurt, weten we niet op basis van de inspectieverslagen en ook uit andere onderzoeken is weinig informatie beschikbaar. Wat we wel weten uit peilingsonderzoeken van de Vlaamse overheid, is dat zowel in het lager als het secundair onderwijs de meeste aandacht uitgaat naar leesvaardigheid. In het lager onderwijs wordt er in de lagere jaren vooral gefocust op technische leesvaardigheid. In het secundair onderwijs wordt vaak op een geïntegreerde manier met informatieve teksten gewerkt, waarbij leerlingen samen discussiëren over de inhoud. Er wordt opvallend genoeg nog weinig aandacht besteed aan het leesproces en de ontwikkeling en toepassing van strategieën in leesonderwijs. Luisteren en spreken komen veel minder aan bod in de Vlaamse onderwijspraktijk. In het lager onderwijs nemen verhalen voorlezen en vertellen een belangrijke plaats in. In het secundair onderwijs komen spreekbeurten regelmatig voor. Uit het eerder beperkte onderzoek naar de Vlaamse schrijfonderwijspraktijk weten we dat er in schrijfonderwijs vooral aandacht gaat naar grammatica, woordenschat en spelling.

Gezien de recente invoering van de verplichte taalscreening weten we nog maar weinig over de implementatie van de taalscreening in scholen. Bovendien is de Vlaamse situatie van een verplichte *taalscreening* een vrij unieke situatie; veel andere landen kennen enkel verplichte centrale examens op basis waarvan diploma's of getuigschriften worden afgeleverd. Wel weten we uit het taalbeleidsonderzoek van de onderwijsinspectie dat de meeste scholen de taalvaardigheid van hun leerlingen in kaart brengen, voornamelijk van hun taalzwakke leerlingen.

Vlaamse scholen zijn dus op de goede weg wat betreft taalstimulering, taalbeleid en taalscreening, maar er is nog duidelijk marge voor verbetering.

Taalstimulering en beleidsimplementatie in de onderzoeksliteratuur

In een uitgebreide literatuurstudie gingen we na wat de internationale onderzoeksliteratuur zegt over succesvolle taalstimulering en taalbeleidsimplementatie: Welke taalstimulerende maatregelen bevorderen de taalontwikkeling van leerlingen in het onderwijs? Welke factoren spelen een rol bij de implementatie van een taalbeleid? Wat zijn succesfactoren en wat zijn valkuilen?

We voerden gerichte zoekacties uit in verschillende grote (taal)onderwijsdatabanken (WoS, ERIC, LLBA), waarbij we de zoektermen *meta-analysis*, *synthesis* en *systematic review* combineerden met *enactment*, *implementation*, *appropriation* en met *language policy*, *educational (language) policy* en met *oracy*, *oral language*, *listening*, *speaking*, *writing*, *reading*, *literacy*, *(language education) policy*, *(language) assessment*, *formative assessment*, *assessment for learning*, *classroom assessment*, *language screening*, *language testing*, *language gains*, *language development*, *language proficiency*, *intervention*, *instruction*. De publicaties moesten bij voorkeur onderworpen zijn aan peer review (bv. artikelen in peer-reviewed wetenschappelijke tijdschriften, doctoraatsdissertaties, maar ook conference proceedings en syntheseshandboeken). De studies moesten empirisch gebaseerd en descriptief zijn, mochten niet

verschenen zijn voor 2006 en moesten implementatiepraktijken beschrijven in scholen die regulier onderwijs aanbieden.

De meeste studies die we terugvonden over taalstimulering hebben betrekking op schrijf- en leesonderwijs. Over mondelinge taalvaardigheid en de stimulering ervan in het regulier onderwijs zijn er relatief weinig syntheses te vinden. Wellicht heeft dat te maken met het feit dat mondelinge taalvaardigheden lange tijd verwaarloosd zijn in zowel onderwijs als onderzoek. In onderzoek naar tweede- en vreemdetaalverwervingsonderwijs is het effect van taalstimulerende maatregelen in de bevordering van mondelinge taalvaardigheid daarentegen wel uitgebreid bestudeerd. We bespreken daarom voor mondelinge vaardigheden de belangrijkste bevindingen uit het onderzoek naar effectief tweede- en vreemdetalenonderwijs. Hoewel er bijzonder weinig studies verschenen zijn die specifiek gaan over taalbeleids- en taalscreeningsimplementatie, is er wel een groot aanbod aan onderzoeksliteratuur over onderwijsvernieuwing en algemene beleidsimplementatie. Aangezien taalstimuleringsmaatregelen vaak zijn ingebed in een breder onderwijsbeleid, kunnen we daaruit factoren afleiden die een rol spelen in taalbeleidsimplementatie.

Taalstimulerende maatregelen onder de loep: wat werkt?

Hoe ziet effectief leesvaardigheidsonderwijs eruit?

Leerlingen worden leesvaardiger wanneer ze functionele, authentieke, boeiende taken aangeboden krijgen waarbij ze betekenisvolle communicatieve doelen moeten bereiken en waarbij ze hun eigen ervaringen kunnen linken aan teksten. Expliciete en systematische instructie van leesstrategieën in combinatie met voldoende reflectiemogelijkheden over die strategieën is daarbij noodzakelijk: Wat is het onderwerp van deze tekst en hoe kom ik dat te weten? Wat voor soort tekst is dit en waarop baseer ik me voor die conclusie? Wat is het doel van de schrijver en hoe weet ik dat? Wat doe ik met woorden die ik niet begrijp? Waarom zijn die strategieën relevant en effectief? Ook woordenschat- en spellinginstructie is van belang, maar die moet dan wel worden ingebed in authentieke, boeiende taken, die leerlingen motiveren om te lezen. Zo zal de betekenis van een woord als 'kapitaal' veel beter blijven hangen als die wordt besproken in een opdracht waarin leerlingen bijvoorbeeld hun spaargedrag nagaan dan in een lijstje met economische woordenschat.

Wanneer leerlingen de mogelijkheid krijgen om bij leesopdrachten actief in interactie te gaan met hun medeleerlingen en de leerkracht, gaat hun leesvaardigheid sterk vooruit. Bovendien kunnen ook schrijfopdrachten zoals samenvattingen schrijven van of notities maken bij leesteksten helpen om de leesvaardigheidsontwikkeling van leerlingen te bevorderen. Ten slotte blijkt ook de inzet van thuishalen een positieve invloed te hebben op leesvaardigheid in de onderwijstaal.

Wat werkt in schrijfonderwijs?

Leerlingen die meer schrijven, blijken betere schrijvers. Meer tijd voorzien voor schrijfonderwijs leidt echter niet automatisch tot beter schrijfonderwijs. Ook in schrijfonderwijs blijken strategie-instructie,

zoals het leren plannen en reviseren van teksten, in combinatie met interessante schrijfdoelen erg bevorderlijk voor de schrijfvaardigheid van leerlingen. Leerlingen die hun schrijfoopdrachten voorbereiden door na te gaan wie hun doelpubliek en wat hun kernboodschap is, én die hulpmiddelen zoals woordenboeken of modellen van goede teksten kunnen inzetten tijdens het schrijfproces, blijken een betere tekst af te leveren. Ook het gebruik van tekstverwerkers zoals Word blijkt erg effectief om schrijfvaardigheidsontwikkeling te stimuleren.

Grammatica-instructie op zichzelf lijkt minder goed te werken, zeker bij leerlingen in de hogere jaren van het secundair onderwijs. Wanneer grammatica-instructie echter wordt ingebed in uitdagende en authentieke taaltaken zoals in effectief leesonderwijs, lijkt ze wel bevorderlijk voor de schrijfontwikkeling van leerlingen. Zo kunnen extra oefeningen op de samenstelling van complexe zinnen bijvoorbeeld erg effectief zijn als leerlingen met een tekst kunnen werken die ze zelf aan het schrijven zijn. Hetzelfde geldt voor spellinginstructie. Wanneer de dt-regel bijvoorbeeld wordt herhaald op het moment dat een leerling worstelt met “moet het hier in deze zin nu ‘dt’ zijn of niet”, zal die beter blijven hangen dan wanneer ze aan bod komt tijdens een afzonderlijke spellingsles, of wanneer ze op voorhand een reeks regels uitgelegd krijgen, en die pas erna moeten toepassen.

Wat bevordert mondelinge taalvaardigheid?

Mondelinge taalvaardigheid wordt vooral bevorderd door een grote hoeveelheid aan spreek- en luisterkansen door middel van relevante, boeiende, uitdagende en authentieke taken. Specifiek voor luisteren moeten leerlingen de kans krijgen om te leren luisteren in verschillende contexten (bv. gesprekken, tv-programma's, lezingen ...) en moeten ze daarbij zowel precieze informatie uit de tekst leren halen als de hoofdgedachte kunnen afleiden. Ook voor de ontwikkeling van spreekvaardigheid moeten leerlingen voldoende spreek- én interactiemogelijkheden krijgen in gevarieerde contexten (bv. wetenschappelijke presentatie, (in)formeel gesprek met medeleerlingen of (on)bekende volwassenen, persuasief gesprek ...). Wanneer de focus daarbij duidelijk ligt op de betekenis van de tekst, blijken zulke initiatieven sterk bevorderend voor de spreekvaardigheid van leerlingen.

Ook expliciete aandacht voor het proces (plannen, uitvoeren, reviseren, evalueren) blijkt een grote impact te hebben op de ontwikkeling van mondelinge taalvaardigheid. Concreet betekent dat dat er niet alleen achteraf wordt gecontroleerd of en wat leerlingen van de boodschap hebben begrepen of begrijpelijk hebben overgebracht, maar ook dat wordt nagegaan hoe leerlingen te werk zijn gegaan. Expliciete strategie-instructie van de leerkracht heeft daarin een belangrijk aandeel.

Feedback van de leerkracht en van medeleerlingen heeft een zeer grote invloed op de mondelinge taalvaardigheidsontwikkeling van leerlingen. Bij feedback van een luisteraar ('Bedoel je het zo?' of 'Sorry, ik denk dat ik het verkeerd begrepen heb') is de spreker immers genoodzaakt te reflecteren op zijn uiting en indien nodig aan te passen of uit te breiden, wat zijn talig bewustzijn en mondelinge taalvaardigheid in het algemeen versterkt.

Effectieve taalbeleids- en taalscreeningsimplementatie in internationaal onderwijsonderzoek

Iedere school is anders; ieder taalbeleid dus ook. De specifieke context van de school (bv. schoolgrootte, leerlingpopulatie, infrastructuur, personeel ...) heeft een invloed op de manier waarop een beleid wordt geïntegreerd in de schoolwerking. Beleidsimplementatie is overigens een dynamisch en interactief proces, waarbij verschillende actoren de implementatie steeds opnieuw interpreteren en vormgeven. Daarom is het vooral van belang dat scholen de ruimte krijgen om een beleid op zo'n manier te implementeren dat aan hun eigen noden wordt beantwoord. Toch zijn er in de literatuur enkele terugkerende algemene succesfactoren en valkuilen te vinden die voor alle scholen relevant kunnen zijn.

Wat zijn succesfactoren?

1. Geëngageerde leerkrachten

Volgens verschillende syntheses studies vormen leerkrachten het epicentrum van beleidsimplementatie. Het zijn immers leerkrachten die ervoor moeten zorgen dat de doelstellingen uit het beleid hun weg vinden naar de klaspraktijk. In een OESO-rapport werd zelfs het volgende gesteld: "Zonder de actieve en vrijwillige bereidwilligheid van leerkrachten falen de meeste onderwijshervormingen". Het is dan ook van belang dat leerkrachten de nieuwe maatregelen in de eerste plaats als relevant beschouwen. Leerkrachten zouden daarom volgens verschillende studies een stem moeten krijgen in beleidsontwikkeling, zodat er kan vertrokken worden vanuit hun actuele noden.

2. Vertrouwen en autonomie

Gemotiveerde, geëngageerde leerkrachten en schoolteams kunnen maar hun invloed hebben als beleidsmakers voldoende vertrouwen in hen hebben. Leerkrachten en schoolteams moeten daarom de ruimte krijgen om nieuwe taalstimuleringsmaatregelen uit te proberen, erover te reflecteren, ze te evalueren, om ze dan eventueel opnieuw uit te proberen.

3. Informatie over 'wat werkt'

Naast engagement, vertrouwen en autonomie moeten leerkrachten en schoolteams voldoende geïnformeerd worden over 'wat werkt' in taalonderwijs. Die informatie is best zo veel mogelijk onderbouwd met bevindingen uit internationaal onderwijsonderzoek. Zo blijkt uit verschillende nationale en internationale meta-analyses en syntheses dat taalgericht vakonderwijs, samenwerking tussen leerlingen, gerichte expliciete grammatica- en strategie-instructie en uitdagende taaltaken met authentiek tekstmateriaal een sterk positief effect hebben op de taalontwikkeling van leerlingen.

Lessen, cursussen of handboeken, al dan niet ontwikkeld door onderzoekers, kunnen dienen als handvaten, maar daarbij moet ook stevast aandacht gaan naar de wijze waarop leerkrachten nieuwe strategieën kunnen transfereren naar andere lessen. Verschillende onderzoekers menen zelfs dat langdurige ondersteuning door professionals noodzakelijk is om een beleidsimplementatie écht te doen slagen.

4. Samenwerking

Ervaren leerkrachten die vaak in team werken én een goed contact hebben met hun collega's, blijken effectiever onderwijs te geven aan hun leerlingen dan leerkrachten die wel ervaren zijn, maar geen of weinig steun ervaren vanuit hun team. Gezamenlijke concrete afspraken voor een succesvol beleid zijn dus noodzakelijk: Hoeveel vooruitgang mogen we verwachten bij onze leerlingen? Waarnaar moeten we streven? Wat willen we precies bereiken? Die samenwerking kan best de eigen schoolmuren overstijgen.

Specifiek voor krachtig taalonderwijs zien we in onderzoek naar de implementatie van taalgericht vakonderwijs dat in het secundair onderwijs sterker moet worden ingezet op de samenwerking tussen taal- en vakleerkrachten. Die samenwerking blijkt in veel scholen immers nog moeizaam te verlopen. Taalleerkrachten worden in de meeste situaties gezien als ondersteuners van de andere vakken, terwijl het eerder een wisselwerking zou moeten zijn.

5. Sterk leiderschap

Onmisbaar om beleidsimplementatie succesvol te doen verlopen, is effectief schoolleiderschap. Effectieve leiders stellen een beperkt aantal concrete en haalbare doelen voorop, hebben een duidelijke visie en zorgen voor een sterk team. Dat betekent dat ze voldoende communicatie en ondersteuning voorzien bij de implementatie. Bovendien blijven ze steeds gefocust op het hoofddoel: krachtig onderwijs aanbieden, waarin leren centraal staat.

6. Taalscreening in combinatie met breed en formatief evalueren

Een taalscreening moet volgens onderwijsonderzoek in de eerste plaats problemen bij leerlingen blootleggen en aangeven hoe groot die problemen zijn, zodat aangepaste maatregelen kunnen worden ingevoerd. Als toetsen worden gebruikt voor de screening, moeten die steeds samengaan met andere vormen van evaluatie en opvolging, zoals observaties en formatieve evaluatie.

Bij formatieve evaluatie – ook wel 'evalueren om te leren' genoemd – wordt evaluatie deel van het leerproces: hoe ver staan leerlingen, waar willen ze naartoe en hoe willen ze dat bereiken? Hoe kan de leerling daarbij het best ondersteund worden? Formatieve evaluatie in combinatie met expliciete feedback van leerkrachten en medeleerlingen blijkt een van de meest effectieve taalstimuleringsmaatregelen. Door aandacht te hebben voor het leerproces van leerlingen en niet alleen te focussen op leeruitkomsten, gaan leerlingen het meest vooruit.

De volgende factoren maken van formatieve evaluatie een succes: de overtuigingen van leerkrachten over leren en evaluatie, een onderzoekende en kritische houding ten opzichte van de eigen toetspraktijk, kennis van toetsing en de creatie van een leergemeenschap, waarbij leerkrachten en schoolteams succesvolle en minder succesvolle praktijken met elkaar kunnen delen en bespreken.

Wat zijn valkuilen?

1. Versnipperde initiatieven

Een van de voornaamste valkuilen die een succesvolle taalbeleidsimplementatie verhindert, is de versnippering van acties: veel initiatieven gebeuren in scholen los van elkaar. Schoolteams doen er daarom goed aan om gezamenlijke afspraken te maken, sterk in te zetten op samenwerking en ook die samenwerking op geregelde tijdstippen te evalueren.

2. Beloningen en straffen uitdelen

Centrale toetsen kunnen gebruikt worden om de onderwijskwaliteit van scholen en het effect van beleidsimplementatie in kaart te brengen. Als de resultaten van centrale toetsen gebruikt worden om scholen of leerkrachten te straffen of er grote beslissingen voor bijvoorbeeld financiering aan vast te hangen, werken centrale toetsen vaak *teaching to the test* in de hand, waardoor het onderwijsaanbod verengd wordt tot eenvoudig te testen inhouden eerder dan wat leerlingen nodig hebben om deel te kunnen nemen aan de samenleving.

3. De eigenlijke focus verliezen

Vernieuwingen, zoals bijvoorbeeld een investering in digitalisering van het (taal)onderwijs, mogen er niet toe leiden dat de focus op 'goed onderwijs aanbieden' verloren gaat. Specifieke maatregelen kunnen worden ingezet om het doel – taalvaardige leerlingen – te bereiken, maar dat doel mag geenszins uit het oog verloren worden.

4. Te weinig ondersteuning

Bij een gebrek aan ondersteuning en informatie over 'wat werkt', zal (taal)beleidsimplementatie erg moeizaam verlopen. Daardoor dreigen leerkrachten ongemotiveerd te raken. Een gemotiveerd team is net een van de belangrijkste voorwaarden om een taalbeleid te kunnen doen slagen.

Conclusie

Krachtige taalstimulering bestaat in de eerste plaats uit een uitgebreid aanbod aan boeiende, authentieke, uitdagende en begrijpelijke taken die leerlingen motiveren om taal te gebruiken in alle lessen. Expliciete aandacht voor de vorm van taal, zoals spelling en grammatica, is niet onbelangrijk, maar moet worden ingebed in communicatieve taken om effectief te zijn. Ook samenwerking tussen leerlingen, feedback van de leerkracht en aandacht voor het leerproces blijken erg bevorderlijk voor de taalontwikkeling van leerlingen. Het is dus belangrijk om leerlingen hun talige opdrachten te laten plannen, monitoren, reviseren en evalueren én hen ook over die gebruikte strategieën te laten reflecteren: Waarom zijn ze relevant? Hoe ver sta ik? Door leerlingen er daadwerkelijk over te laten reflecteren, gaat hun taalvaardigheid vooruit.

Uit onze literatuurstudie blijkt daarnaast dat vooral leerkrachten een belangrijke rol spelen in (taal)beleidsimplementatie. Leerkrachten moeten daarom voldoende vertrouwen, autonomie en ondersteuning krijgen, zodat ze gemotiveerd aan de slag kunnen. Een voortdurende dialoog tussen stakeholders zoals beleidsmakers, schoolteams, onderzoekers, ouders ..., en een doorgedreven coaching en professionalisering van leerkrachten zijn daarvoor nodig.

Literatuur

Meer lezen? Raadpleeg de volledige reviewstudie via de website van het Steunpunt SONO:

<http://steunpuntsono.be/portfolio/311-2/>.

Vanbuel, M., Boderé, A., & Van den Branden, K. (2017). *Helpen talenbeleid en taalscreening taalgrenzen verleggen? Een reviewstudie naar effectieve taalstimuleringsmaatregelen*. Gent: Steunpunt SONO.